

УДК 94(47+57:620)"1957/1961":327

КАШТАНОВ КИРИЛО,*аспірант кафедри нової та новітньої історії,**Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна*

ЄГИПЕТ У БЛИЗЬКОСХІДНІЙ ПОЛІТИЦІ СРСР (1957-1961 рр.)

У статті розглядаються радянсько-єгипетські відносини з часу завершення Суецької кризи до осені 1961 р. У зазначений період бурхливо розвивалося співробітництво СРСР і Єгипту у військовій, економічній і технічній сферах. Через утворення Об'єднаної Арабської Республіки 1958 р. і зростання панарабістської та антикомуністичної риторики з боку єгипетського лідера Гамалія Абделя Насера наприкінці 1950-х рр. загострилися ідеологічні протиріччя між двома державами. Але завдяки новій хвилі "соціалістичних" перетворень у Єгипті, розпаду ОАР і початку переслідувань комуністів і курдів у "революційному" Іраку розбіжності поступово зійшли нанівець, що й зафіксував XXII з'їзд КПРС у жовтні 1961 р. Єгипет перетворився на головний плацдарм радянського впливу на Близькому Сході.

Ключові слова: Єгипет; ОАР; Насер; СРСР; Близький Схід.

Постановка проблеми. Сучасна війна на Близькому Сході має чимало історичних передумов. Одна з них криється в амбіціях Кремля в регіоні, які вперше проявилися після Другої світової війни у зв'язку зі створенням Держави Ізраїль. Невдача в налагодженні зв'язків з єврейською державою підштовхнула СРСР до союзу з молодим арабським націоналізмом, який голосно заявив про себе 1952 р. після повалення короля Фарука в Єгипті. Хоча на початку існування Єгипетської Республіки ставлення Москви до Каїра залишалось прохолодним, незабаром у поглядах радянського керівництва відносно арабського націоналізму відбулися докорінні зміни. Через підписання в лютому 1955 р. Багдадського пакту Радянський Союз почав постачати зброю прогресистським режимам Єгипту й Сирії. Під час "гарячої фази" Суецької кризи 1956 р. СРСР рішуче виступив на боці єгипетського президента Гамалія Абделя Насера, погрожуючи Ізраїлю, Великій Британії і Франції, які вторглися на єгипетську територію, ракетно-ядерними ударами в разі продовження агресії, що в сукупності з твердою позицією США дозволило перевести конфлікт у фазу мирного врегулювання.

Аналіз основних публікацій. Єгипетський вектор зовнішньої політики СРСР є досить вивченим. Радянсько-єгипетські відносини були об'єктом дослідження таких російських учених, як О. В. Васильєв [1993], О. О. Фурсенко [2005], Є. М. Примаков [2012], С. О. Синайський [2012] та ін. Серед представників ізраїльської та західної історичної науки істотний внесок в осмислення проблеми зробили М. Гат [Gat, 2005], Дж. Гласмен [Glassmen, 1975], Р. Гінат [Ginat, 1993], І. Гінор [Ginor, Remez, 2007]. Останні розглядали єгипетський фактор крізь призму прагнення Радянського Союзу до світової гегемонії в контексті протистояння США і Великої Британії на Близькому Сході. Чимало корисної інформації щодо радянсько-єгипетських відносин напередодні та під час Шестиденної війни 1967 р. міститься в матеріалах виданого у Стенфордському університеті міжнародного збірника "The Soviet Union and the

June 1967 Six Day War" за редакцією Я. Рої і Б. Морозова [Roі, Morozov, 2008]. Однак належним чином висвітлені далеко не всі сторони проблеми, особливо в 1957-1961 рр. Українські історики більше уваги приділяли іншим її аспектам [Бузань, 2013; Зубаренко, 2005; Нагайчук, 1982]. Стаття покликана заповнити певні прогалини в сучасній історіографії.

Мета статті полягає в аналізі політики СРСР щодо Єгипту з кінця Суецької кризи, яка призвела до піднесення відносин між двома державами на новий рівень, до XXII з'їзду КПРС (жовтень 1961 р.), що зафіксував остаточну нормалізацію радянсько-єгипетських відносин. Зокрема, ми прагнемо висвітлити єгипетський чинник у політиці Кремля під час сирійської, іракської та ліванської криз 1957-1958 рр.; поставки радянських озброєнь режиму Г. А. Насера в досліджуваний період; двостороннє економічне й культурне співробітництво.

Виклад основного матеріалу. Після Суецької кризи СРСР намагався зберегти й примножити свій вплив на Арабському Сході, використовуючи для цього різні інструменти. Одними з головних були дипломатична підтримка, постачання озброєння Єгипту, а також економічна допомога. Радянські дипломати постійно інформували й консультували єгиптян із дипломатичних та військових питань, а ті, у свою чергу, "потребували поради й досвіду справжніх друзів, таких, як Радянський Союз", мати яких було "чесною і щастям для Єгипту" [Наумкин, ред., 2003b: 27, 63]. Навряд чи можна вважати щирими ці слова єгипетських дипломатів, котрі на переговорах із радянською стороною постійно акцентували на уявних підступах Сполучених Штатів щодо розколу та захоплення їхньої країни, знищення її лідерів [Наумкин, ред., 2003b: 25-26, 64-65, 77 та ін.]. Проте симпатії хрущовського керівництва до Єгипту були очевидні; вони ще більше посилювалися після антибританського повстання в Омані влітку 1957 р., а також протистояння Сирії американсько-турецькому тиску восени того ж року. Через загальне наростання антиколоніальних настроїв в арабському світі навіть до таких держав, як

Ліван, Йорданія або Саудівська Аравія, що перебували в політичній орбіті Заходу, у документах радянського Міністерства закордонних справ міститься нейтрально-стримана риторика з надією на перемогу в цих країнах "національних", "прогресивних" і "патріотичних" елементів, які прийдуть на зміну "консервативно-реакційним" [Наумкин, ред., 2003b: 65, 74, 86, 94-96; ГАРФ, л. 43-49]. У цілому ж СРСР намагався адаптувати до своїх інтересів концепцію арабської єдності з найважливіших питань життя регіону, не помічаючи "буржуазний" характер держав Близького Сходу.

Як відомо, сирійська криза 1957 р. завершилася проголошенням Об'єднаної Арабської Республіки 1 лютого 1958 р., що в реальності означало фактичну інкорпорацію Сирії до складу більш сильного Єгипту [Little, 1990: 73-74]. 21 лютого 1958 р. у цих двох країнах відбувся референдум зі створення ОАР, що закінчився цілком передбачувано. Наступного дня нову державу визнав Радянський Союз, а слідом за ним (25 лютого) - і США. Створення Об'єднаної Республіки в цілому було програвом Москви. По суті, президент Г. А. Насер "виручив" американців, не допустивши захоплення влади в Дамаску лівими силами [Lesch, 1998: 103-104]. Однак від СРСР вирішення цього питання не залежало, хрущовському керівництву довелося визнавати виконане постфактум. Сирійські комуністи, які мали чималі шанси на взяття влади, зазнали поразки. Відразу після об'єднання сирійська компартія була заборонена, а її керівництво заарештоване. Курс Г. А. Насера як у зовнішній, так і у внутрішній політиці став хилитися вправо. У риторичі єгипетського лідера все більше місце займали ідеї націоналізму (панарабізму), зростала критика комунізму і радянських практик. Водночас контролювана державою єгипетська преса вельми доброзичливо висловлювалася щодо політики США. Це призвело до серйозного конфлікту на особистісному рівні між Г. А. Насером і М. С. Хрущовим, що вилилося в палке особисте листування між двома лідерами.

Навесні 1958 р. з початком ліванської кризи (масових збройних виступів націоналістів проти президента Каміля Шамуна) Москва була зацікавлена в невтручанні Ізраїля й західних держав у події, розраховуючи на перемогу проєгипетських сил. Для цього вдавалися в основному до дипломатичних заходів. Але з раптовим початком Іракської революції 14 липня ситуація змінилася. Після висадки військ США і Великої Британії в Лівані та Йорданії (на прохання їхніх урядів) заступник міністра закордонних справ СРСР В. А. Зорін у розмові з послом ОАР у Москві М. аль-Куні відзначав: "Тактично ми зараз зацікавлені в недопущенні поширення агресії на Ірак, запобіганні ускладненню військового конфлікту на Близькому Сході, але водночас ми вимагаємо й будемо вимагати виведення військ із Лівану та Йорданії" [Наумкин, ред., 2003b: 219]. У матеріалах щодо переговорів з Г. А. Насером ішлося про небажаність можливого приєднання Іраку та Ємену до ОАР. Знову вказувалася необхідність якнайшвидшого виведення іноземних збройних сил шляхом тиску на США і Велику Британію через ООН і координацію дипломатичних зусиль арабських держав [Наумкин, ред., 2003b: 250-254].

Завдяки зміцненню владних позицій, а також беручи до уваги виникнення природного конкурента в особі нового іракського керівництва, президент Г. А. Насер різко посилював панарабістську риторичу, у тому числі її антикомуністичну спрямованість. За сплеском націоналістичної пропаганди почалися й конкретні політичні акції, спрямовані проти комуністів усередині ОАР і ра-

дянського впливу ззовні. Це, природно, призвело до охолодження відносин із Москвою. Паралельно припинилося погіршення американо-єгипетських відносин [Наумкин, ред., 2003b: 155-156, 201]. Додатковим приводом радянсько-єгипетських розбіжностей слугував фактор революційного Іраку, що відразу вступив у конфронтацію з Єгиптом, звернувшись за допомогою до СРСР, який став розвивати співпрацю з режимом Абделя Керіма Касема на тих самих принципах, що й раніше з єгиптянами.

Після початку переслідувань комуністів у сирійській частині ОАР радянське посольство в Іраку заявило, що "центр національно-визвольного руху арабів перемістився до Багдада" [Popp, 2010: 404]. На неофіційному рівні в розмові з іракською делегацією 25 лютого 1959 р. перший заступник голови Ради Міністрів СРСР А. І. Мікоян підкреслював, що СРСР не нав'язує "своїї економічної співпраці" і не має "жодних корисливих інтересів відносно Іраку": "Ми не зазіхаємо на чужі багатства. На нафту ми самі багаті. Ми не шукаємо прибутків або сфер вкладення капіталів... Ми бажаємо щиро допомогти вам" [ГАРФ, арк. 2-3]. Тоді як при спілкуванні з президентом Індонезії Сукарно А. І. Мікоян зазначав: "Радянський Союз надає Єгипту величезну й багатосторонню допомогу, не отримуючи жодної користі від цього", погоджуючись з оцінкою свого співрозмовника про Г. А. Насера як про "коня, котрий закусив вудлила і йде, не знаючи куди, і що завданням всіх людей, які борються проти імперіалізму, є поступове і плавне приборкання цього коня, щоб він заспокоївся і не втік взагалі" [ГАРФ, арк. 96-97]. У бесідах із делегаціями з Лівану, Тунісу та інших арабських держав А. І. Мікоян постійно повторював, що СРСР є прихильником незалежності арабських країн і всіх, хто бореться за неї, за їхній прогресивний розвиток, проти спільного ворога - імперіалізму [ГАРФ, арк. 44-45, 96].

На практиці, однак, довелося виправдовуватися як перед єгиптянами (відбиваючись від їхніх нападок) [Наумкин, 2003b: 281-285], так і перед представниками інших держав через свої розбіжності з Каїром. Під час розмови з лідером партії "прогресистів" Греції Спіросом Маркезінісом 25 квітня 1959 р. А. І. Мікоян заявляв: "У цих переслідуваннях [комуністів - К. К.] він [Г. А. Насер - К. К.] шукає вихід із внутрішніх труднощів, у яких Радянський Союз не винен" [ГАРФ, арк. 10]. "Радянський Союз зробив все від нього залежне, аби відновити добрі стосунки з президентом Насером" [ГАРФ, арк. 96] - зазначав він же в розмові з індонезійським лідером. "Якщо ж і відбулося погіршення відносин з ОАР, то не з нашої ініціативи, а з ініціативи президента Насера, котрий потрапив у скрутне становище всередині країни і захотів відігратися на антикомуністичному козири... Зміни в цих відносинах сталися з вини Насера, який тепер починає шукати якоїсь рівноваги у відносинах між двома країнами" [ГАРФ, арк. 157-159], - усе твердив А. І. Мікоян уже при спілкуванні з британським парламентарем Яном Мікардо 26 травня того ж року. Пізніше, обмінюючись думками з міністром інформації Тунісу Мухамедом Масмуді, він продовжував: "Керівники ОАР розпочали, напевно, у внутрішніх цілях відому кампанію, і наші відносини погіршилися. Об'єктивний спостерігач повинен визнати, що в цьому не ми були винні" [ГАРФ, арк. 96].

Незважаючи на таку своєрідну відповідь на проблеми з Г. А. Насером, радянська сторона, як правило, усіяла унікала гострих і незручних моментів між двома державами, артикулюючи їх як "розбіжності"; "внутрішні труднощі (у Сирії)"; "не отримав підтримки в на-

роді"; "не може мати підтримки арабських країн"; "не наша справа [арешти комуністів - К. К.]"; "радянські люди не можуть співчувати Насеру в цьому". Як бачимо, дипломатичні формулювання були вельми м'якими й об'їзними (що особливо впадає в око в листах М. С. Хрущова єгипетському президентові від 19 лютого та 24 квітня 1959 р.) [Наумкин, ред., 2003b: 262-265, 267-275]. Єгиптяни уявлялися "новачками в заплутаному світі махінацій та інтриг" [Наумкин, ред., 2003: 27] із нетвердою, іноді некоректною позицією, що часто змінюється; їх слід постійно виправляти, спрямовуючи "на шлях істини" за допомогою "товариських" порад та рекомендацій. Як зазначалося в колективній записці до ЦК КПРС від грудня 1957 р., "Насер, будучи переконаним націоналістом, здатний зазнавати впливу й з нашого боку, якщо проводити з ним і його найближчим оточенням відповідну роботу" [Наумкин, ред., 2003b: 156].

Близькосхідна тематика перебувала у фокусі уваги позачергового XXI з'їзду КПРС (27 січня - 5 лютого 1959 р.). На відміну від попередніх партійних форумів, цього разу, крім Комуністичної партії Сирії та Лівану (що розділилася напередодні на дві самостійні фракції), а також Компартії Ізраїлю, були запрошені "братерські" партії Іраку та Йорданії. У доповідях радянських керівників і представників зарубіжних компартій отримали схвалення близькосхідні події останніх років - відбиття Єгиптом трісткої агресії під час Суецької кризи 1956 р., а Сирією - американсько-турецького тиску 1957 р.; іракська революція 14 липня 1958 р., яка повалила монархію і встановила республіканський лад у країні, тощо. Вони характеризувалися як великі перемоги національно-визвольного руху над "американсько-англо-французьким імперіалізмом" [Стенографический отчет..., стенограммы 1-10, 1959: 78-81, 339-341, 396, 399-402; Стенографический отчет..., стенограммы 11-17: 29-33, 58-61, 292-294, 349-352, 426].

У зв'язку з погіршенням відносин СРСР із Єгиптом, що приєднав Сирію та утворив у лютому 1958 р. Об'єднану Арабську Республіку, політика президента ОАР (який "гудив ідеї комунізму" і звинувачував арабських комуністів у діях за вказівкою Москви [ГАРФ, арк. 157]) зазнала гострої критики. На противагу йому і в приклад іншим ставився курс нового правителя Іраку А. К. Касема, на якого Москва в той час, скоріше за все, вирішила зробити головну ставку як на можливу альтернативу єгипетському лідерові [Стенографический отчет..., стенограммы 1-10, 1959: 79, 340-341; Стенографический отчет..., стенограммы 11-17: 50-51, 59-60, 294].

Після Суецької кризи найважливішим інструментом впливу Кремля в регіоні стало постачання зброї низці прогресистських режимів¹. Призупинивши потік озброєння під час ескалації конфлікту задля уникнення подальшого загострення обстановки, напередодні нового 1957 р. відвантаження військових матеріалів із СРСР відновилося [Наумкин, ред., 2003a: 567; Наумкин, ред.,

2003b: 5]. Уже в березні Єгипет отримав близько 60 винищувачів МіГ-17Ф і МіГ-17ПФ [Історія ВВС Сирії, 2004].

Характерно, що єгипетська делегація, яка восени 1957 р. прибула до Москви, наполегливо просила надати військові матеріали де-факто безкоштовно, посилаючись на складне міжнародне становище країни. Це викликало іронію в М. С. Хрущова, котрий відзначив жадібність єгиптян і відклав вирішення питання [Наумкин, ред., 2003b: 134-137]. 10 листопада А. І. Мікоян, а також високопоставлені радянські військові на чолі з міністром оборони Р. Я. Малиновським мали зустріч із близьким соратником президента Г. А. Насера маршалом А. Х. Амером. Останній не назвав бажаної суми кредиту, побоюючись отримати відмову, але розраховуючи на допомогу від СРСР у здійсненні п'ятирічного плану економічного розвитку. На реалізацію плану, за словами А. Х. Амера, потрібно близько 152 млн єг. ф. Із них з-за кордону передбачалося залучити близько 100 млн у вигляді машин та устаткування, із чого випливала необхідність радянського кредиту. Маршал зазначав, що він міг надійти не обов'язково цілком від СРСР, а й від інших соціалістичних країн. Термін погашення розраховувався на 15-20 років, але виплата могла початися лише після пуску підприємств і випуску продукції, тобто через 4 роки.

А. І. Мікоян, у свою чергу, обережно зазначив, що негайно відповіді радянська сторона дати не може, з великим інтересом вислухавши інформацію про інші потреби Каїра. Єгипетська сторона просила зенітні батареї та авіацію, мотивуючи це втратою майже всіх літаків під час війни 1956 р. Обґрунтовувалася також необхідність мати 8 дивізій, із них 5 піхотних, 3 бронетанкові та десантну бригаду. Планувалося ввести до складу ВМФ 6 есмінців, 8 підводних човнів і берегову артилерію. А. Х. Амер хотів також створити ВПС із 10 ескадрилій по 20 літаків у кожній. Оцінюючи реалізацію вже укладених угод, він зазначив, що на цей момент усі поставки відбуваються вчасно, а радянські офіцери добре навчають своїх арабських учнів [ГАРФ, арк. 82-93].

Не відкладаючи справу в довгу шухляду, 29 листопада 1957 р. Президія ЦК КПРС прийняла постанову "Щодо поставок Єгипту спецмайна", погодившись експортувати озброєння в 1958-1959 рр. після оплати третини його вартості. Надавався кредит із розрахунку 2 % річних, який повинен був гаситися впродовж 5 років рівними щорічними частинами, починаючи з 1967 р. [Золотарев, ред., 2002; Быстрова, 2006: 142-144].

У результаті Каїр отримав 4 десантних судна, 4 есмінці, 18 торпедних і 17 ракетних катерів (типу "Оса" і "Комар"), 13 підводних човнів, не менш ніж 50 152-міліметрових гаубиць, 85-міліметрових гармат Д-44, десятки 100-міліметрових зенітних гармат КС-19, радіолокаційні станції виявлення, 250 танків Т-54, до 700 БТР-152 і 100 тягачів, 15 бомбардувальників Іл-28, 40 винищувачів МіГ-17, 4 літаки-розвідники Іл-28Р, польові медичні госпіталі (3 комплекти), 1500 автомобілів ЗіЛ-151 та ін. [Быстрова, 2006: 142-144; Синайский, 2012: 46; Поставки оружия..., 2009]. У 1958 р. ВПС Єгипту стали надзвучковими - прибули перші МіГ-19С (усього 160 одиниць до 1967 р.) [Жирохов, 2008]. Техніка збиралася на місці після доставки в контейнерах або перекидалася з СРСР [Наумкин, ред. 2003b: 467; Козлов, 1993: 8-9].

Однак, незважаючи на масштабне переозброєння єгипетської армії, Г. А. Насер жадав більшого. На переговорах із хрущовським керівництвом у травні й липні

¹ Детальніше див.: Каштанов К. А. Поставки советского оружия и снаряжения в Сирию (1955-1967 гг.). *Дні науки історичного факультету: Матеріали VI Міжнародної наукової конференції молодих учених*. Вип IV: у 8-ми част. Ч. 4. Київ, 2013. С. 19-20; його ж. Поставки советского оружия и снаряжения в Египет (1957-1967 гг.). *Одссос. Актуальні проблеми історії, археології та етнології*. Одеса, 2014. С. 307-309; його ж. Поставки советского оружия в Египет и Сирию (1955-1967 гг.): сравнительная характеристика. *Белгородский диалог - 2013*. Сборник избр. науч. тр. Междунар. молодежн. научн. форума (г. Белгород, 27-29 марта 2013 г.). Белгород, 2014. С. 89-94.

1958 р., під час візитів до СРСР він порушував питання про постачання в ОАР ракет середнього радіусу дії, здатних нести ядерні боезаряди. Радянське керівництво, тверезо оцінивши можливі наслідки прецеденту продажу носіїв зброї масового ураження, запит відхилило [Наумкин, ред. 2003b: 202, 268-269]. Проте вже в січні 1961 р. єгипетські дипломати, посилюючись на можливість створення атомної бомби Ізраїлем, безпосередньо намащували ґрунт задля можливості отримання від Кремля ядерної зброї [Наумкин, ред. 2003b: 356-357]. Щоправда, безуспішно.

Скориставшись погіршенням американсько-єгипетських відносин через Суецьку кризу, Москва вирішила перехопити ініціативу і в наданні продовольчої допомоги Єгипту. Ще у вересні 1956 р. Каїр отримав згоду на придбання 200 тис. т пшениці за пільговою ціною. У вересні наступного року була підписана друга угода про обмін чергових 200 тис. т зерна на єгипетські товари (в основному бавовну й рис). За 1957 р. СРСР відправив до Єгипту понад 40 % необхідної йому нафти і нафтопродуктів (у 1956 р. - до 50 %), 43 % пшениці та понад третину деревини [Туганова, 1967: 82]. Радянський Союз став головним імпортером основного єгипетського товару - бавовни: якщо 1956 р. було закуплено 38 тис. т, то в 1957 р. - вже 81,6 тис. т. Товарообіг між двома країнами в 1956-1958 рр. збільшився більш ніж удвічі, а питома вага СРСР у загальному торговельному балансі Єгипту зросла з 4 до 15 %. У листопаді 1957 р. під час перемовин радянського керівництва з єгипетською делегацією було прийнято рішення виділити Каїру кредит розміром в 600 млн рублів "для оплати поставок із Радянського Союзу машин та устаткування, а також вартості проектних робіт, які єгипетська сторона побажає замовити радянським організаціям". Указана сума не включала в себе військової допомоги [Наумкин, ред. 2003b: 133-134].

Успішно розвивалася взаємодія й в інших галузях. У жовтні 1957 р. було укладено двосторонню угоду про культурне співробітництво [Нагайчук, 1982: 78]. 10 грудня 1957 р. А. І. Мікоян мав зустріч із міністром національної орієнтації Єгипту Фатхі Радваном, який висловив бажання замовити радянські фільми, ближче познайомити своїх співгромадян із російською культурою, а також культурами інших народів СРСР. Мав відбутися обмін книгами, програмами університетів тощо [ГАРФ, арк. 132-134].

Та все ж пріоритетом залишалася економічне співробітництво, яке з 1958 р. почало зростати ще швидше. 29 січня було підписано угоду з усебічного сприяння Єгипту у створенні сучасної промисловості. Вона стосувалося надання Радянським Союзом економічної та технічної допомоги в будівництві майже 120 індустриальних об'єктів, зокрема 6 металургійних і 6 машинобудівних заводів, корабельень, бавовнопрядильної фабрики в Дум'яті тощо [Васильєв, 1993: 70]. СРСР зобов'язувався надавати широкомасштабну технічну допомогу, поставляти машини, обладнання та матеріали, для оплати яких надавався кредит у 700 млн рублів із розрахунку 2,5 % річних із погашенням упродовж 12 років [СССР и арабские страны, 1961: 461-468].

27 грудня 1958 р. із Каїром було підписано угоду про надання Радянським Союзом економічної і технічної допомоги в спорудженні першої черги висотної Асуанської греблі². Відповідно до угоди, СРСР надавав ОАР

400 млн рублів кредиту терміном на 12 років під 2,5 % річних. Радянський кредит забезпечував близько 80 % усієї іноземної валюти, необхідної для реалізації цього мегапроєкту. Москва зобов'язувалася виділити фахівців, матеріали, машини та обладнання; передбачалося, що виплати по кредиту розпочнуться через рік після завершення першої черги будівництва [СССР и арабские страны, 1961: 683-684]. Єгиптян переконували в тому, що зведення греблі радянськими фахівцями обійдеться на 20 % дешевше західного аналога, забезпечить удвічі більшу потужність ГЕС та буде здійснено значно швидше [ГАРФ, арк. 158]. Незабаром проєкт затвердила єгипетська сторона, і 9 січня 1960 р. почалося будівництво першої черги [Вторая очередь, 1960: 2].

У серпні 1960 р. було підписано угоду про будівництво другої черги Асуанської греблі [Васильєв, 1993: 70]. Каїру було надано додатковий кредит на суму 900 млн рублів для завершення всього обсягу робіт [СССР и арабские страны, 1961: 730-735]. У грудні того ж року під час розмови з віце-президентом ОАР А. Х. Амером міністр будівництва електростанцій СРСР І. Т. Новиков указував, що зобов'язання Москви з проєктування першої черги греблі виконані достроково. Постачання обладнання, що підлягло відвантаженню в 1959-1960 рр., також здійснювалося задовільно: з 226 одиниць обладнання на 9 грудня 1960 р. було відвантажено 215, або 95 %. Проте маршал прохав прискорити поставки для підготовки земель до зрошення від водосховища з 25 до 40 % [Наумкин, ред., 2003a: 353-355].

Крім Асуанської ГЕС, за допомогою Радянського Союзу споруджувалися й інші промислові об'єкти Об'єднаної Арабської Республіки, хоча й не так швидко, як хотілося єгипетській стороні. Під час розмови із заступником міністра закордонних справ СРСР В. С. Семеновим 1 березня 1960 р. посол ОАР у Москві М. аль-Куні висловлював здивування, чому затримується будівництво прокатного цеху в Гелуані - представники Державного комітету СРСР із зовнішньоекономічних зв'язків повідомили фахівцям ОАР, що будівництво не може бути розпочато раніше 1965 р. у зв'язку зі здійсненням у Радянському Союзі завдань семирічного плану. Підтверджуючи зацікавленість у подальшому розширенні двосторонніх торговельних контактів, посол висловлював невдоволення тим, що частка перевезень між ОАР і СРСР, здійснювана радянськими суднами, становить понад 50 % у супереч існуючій угоді [Наумкин, ред., 2003a: 305]. Водночас А. І. Мікоян у розмові з генеральним комісаром уряду Індії з економічних питань Б. К. Неру 29 серпня 1959 р. скаржився на дії уряду ОАР, що завищував ціну на єгипетську бавовну для СРСР: інші держави купували ту саму бавовну зі знижкою в 16 %, а пізніше, незважаючи на обурення радянської сторони, у 36 %. Довелося звертатися до самого президента, який обіцяв розібратися із ситуацією, що складалася [ГАРФ, арк. 157].

Поступово ситуація владналася, повернувшись до стану дружнього партнерства. У вересні 1960 р. у Москві підписується протокол щодо розширення обсягу технічної та економічної допомоги сирійському району ОАР, у розмові радянського лідера з Г. А. Насером 24 вересня 1960 р. у Нью-Йорку під час сесії Генеральної Асамблеї ООН [Наумкин, ред., 2003b: 334-340] практично ніщо не вказувало на нещодавній конфлікт інтересів. У грудні того ж року відбулося підписання дворічної угоди про співпрацю СРСР і ОАР у галузі науки і культури [СССР и арабские страны..., 1961: 831]. Та й подальші події прямо підштовхували президента

² Щодо Асуанської греблі детальніше див.: Сухарев Г. И. Подвиг на Ниле. Москва: Госполитиздат, 1970. 184 с.

ОАР і Голову Ради Міністрів СРСР до більш тісного зближення двох країн.

У липні 1961 р. у Єгипті були прийняті "соціалістичні" декрети, відповідно до яких у власність держави переходили всі банки та страхові агентства, а також близько 40 великих промислових і торгових компаній. У багатьох інших приватних підприємств держава викупила 50 % капіталу, перетворивши їх на змішані. Були також націоналізовані всі землі, які належали іноземцям. Приватним особам заборонялося володіти акціями на суму, що перевищувала 10 тис. єг. ф. Держава націоналізувала зовнішню торгівлю й торговий флот. Крім того, обмежувалося максимальне землеволодіння; установлювалася мінімальна зарплата, пенсії, 42-годинний робочий тиждень тощо [Нагайчук, 1982: 119]. Ці заходи ("новий етап єгипетської революції") були вельми позитивно сприйняті в Москві.

Ще один аргумент на користь подолання радянсько-єгипетських розбіжностей був пов'язаний із дружнім Москві Іраком. Навесні 1961 р. багдадський уряд, побоюючись посилення курдського сепаратизму, заборонив курдськомовну газету "Хабат", журнали "Хетаб", "Жін" і "Данге курд" [Pukmedia. URL]. Прем'єр-міністр Іраку А. К. Касем зосередив біля кордонів Курдистану значні сили, які 11 вересня почали вторгнення на північ країни, що супроводжувалося повітряними бомбардуваннями [Pukmedia. URL]. Після масованого обстрілу Барзанського району почалася Друга курдсько-іракська війна. Відомий діяч курдського національного руху Мустафа Барзані, який 1958 р. прибув із СРСР, очолив загін із 600 осіб та проголосив загальну добровільну мобілізацію на захист Курдистану [Курды и Курдистан... URL].

Через репресії "революційного режиму" проти комуністів і курдських націоналістів, що ставали все більш популярними, політика Багдада почала викликати розчарування у кремлівського керівництва [Фурсенко, 2006: 172-185]. М. С. Хрущов пізніше скаржився, що він посилав А. К. Касему зброю "без жодного договору", сподіваючись, що "революція розвиватиметься прогресивними шляхом", а той виявився людиною із "диктаторськими зазіханнями" [Фурсенко, 2006: 180]. А вже певний час, на межі 1950-1960-х рр., у планах Кремля А. К. Касем був імовірною альтернативою Г. А. Насеру як лідер арабського світу й зовнішньополітична опора Москви в регіоні [Примаков, 2012: 77-78].

Ще однією передумовою поліпшення радянсько-єгипетських відносин стали події в Сирії, де визрівало невдоволення перебуванням в ОАР. З огляду на різницю рівнів економічного розвитку двох частин Об'єднаної Республіки і якості життя населення в них, а також засилля єгипетських намісників і військових у країні, 28 вересня 1961 р. група націоналістично налаштованих офіцерів здійснила в Дамаску антиєгипетський державний переворот, проголосивши відновлення незалежності Сирії. Це стало несподіванкою для наддержав та Г. А. Насера. Ефект від провалу проекту ОАР був тим більшим, що серед очільників антинасерівського заклоту в Дамаску перебували представники партії Баас, гаслом якої було: "Арабська нація єдина, місія її священна: єдність, свобода, соціалізм"³.

До розвалу ОАР Радянський Союз спочатку поставився насторожено, офіційно аргументуючи свою позицію тим, що "ще не відомі ані програма, ані наміри но-

вого сирійського уряду, ані ставлення до нього народних мас Сирії" [Наумкин, ред., 2003b: 363]. У розмові з послом ОАР М. Галемом 9 жовтня 1961 р. М. С. Хрущов позитивно висловлювався щодо рішення єгипетського президента не придушувати сирійське повстання і сприяти прийняттю відновленої держави в ООН, незважаючи на моральну й політичну шкоду, завдану Г. А. Насеру внаслідок нещодавніх дезінтеграційних процесів [Наумкин, ред., 2003b: 363].

Насправді розпад Об'єднаної Арабської Республіки був вигідний Москві. Вихід Сирії з-під влади Каїра означав відновлення ще одного дружнього до СРСР близькосхідного режиму, до того ж слабшого за єгипетський, а значить, і більш залежного від Кремля. Крім того, до комуністів у Сирії ставилися тоді прихильніше, ніж у Єгипті. Офіційно ж радянське керівництво неодноразово пояснювало своє негативне ставлення до проекту ОАР поспішністю й необдуманістю об'єднання, що дійсно мало місце.

Існував ще ізраїльський фактор. Характеризуючи ставлення Тель-Авіва до сирійського заклоту, співробітники радянського посольства в Ізраїлі не могли приховати свого роздратування й обурення з приводу радості євреїв від зниження впливу Г. А. Насера в регіоні [Наумкин, ред., 2003b: 363]. Ізраїльтяни необачно вважали, що новий режим у Дамаску хоч і не буде менш антиізраїльським, проте точно не настільки небезпечним, як у разі збереження Сирії в складі ОАР. Судячи з усього, радянські дипломати поділяли цю точку зору.

На загал же можна відзначити таке. Як і в разі з усіма іншими арабськими кризами, не заглиблюючись у хитросплетіння ідей панарабізму, Москва опинялася у досить двозначному становищі. А вже, як правило, підсумком реалізації націоналістичних проектів було лише переслідування комуністів та охолодження відносин прогресистських режимів із Радянським Союзом. Побоюючись утручання західних держав у стрімкі події на Близькому Сході, Кремль рефлекторно займав нейтралістську позицію в міжарабських сутичках, поєднуючи її з досить різкими й антизахідно спрямованими офіційними заявами. Разом із позицією США [Зубаренко, 2005; Нагайчук, 1982] це справляло необхідний гальмівний ефект у повністю невідконтрольних наддержав кризах. При цьому зусилля Вашингтона й Москви були спрямовані не стільки одне на одного, скільки на стримування особливо агресивних близькосхідних акторів, не змінюючи, однак, загального розкладу сил у регіоні.

Урешті-решт, на XXII з'їзді КПРС (17-31 жовтня 1961 р.), хоч і давалася помірковано-позитивна оцінка розпаду Об'єднаної Арабської Республіки, філіпіки проти Г. А. Насера фактично зійшли нанівець. Водночас риторика щодо іракського диктатора А. К. Касема зазнала суттєвих змін - основний наголос робився на критиці його політики, характер якої оцінювався як реакційний, антидемократичний і антикомуністичний [XXII съезд..., 1962a: 38, 47; XXII съезд..., 1962b: 81-86, 110, 132-135, 265-267, 365-366]. З огляду на невдачу створення союзу з Іраком, радянське керівництво намагалось відновити дружні відносини з Єгиптом, який на без уміслу зберіг колишню назву держави - ОАР, розраховуючи на перемогу юніоністських тенденцій у регіоні.

Висновки

Таким чином, з 1957 р. СРСР значно розширив діалог співпраці Єгиптом. Метою Москви було закріп-

³ Докладніше відносно проблеми арабського націоналізму див.: Труевцев К. М.. Арабський мир в ХХ столітті: розвиток національної ідеї. Політика. 2003. № 3. С. 104-118.

лення й посилення свого впливу в арабському світі на хвилі пропагандистського успіху після Суецької кризи. У цілому хрущовському керівництву вдалося досягти поставлених завдань. Основним інструментом радянського впливу стало постачання озброєнь і розширення економічної допомоги. Незважаючи на суттєві розбіжності з єгипетським лідером Г. А. Насером, який став президентом ОАР і проводив панарабістську й антикомуністичну політику, під час близькосхідних криз 1957-1958 рр. Кремль незмінно виступав на підтримку арабських націоналістів. Обсяги військової та фінансово-технічної допомоги Каїру також незмінно зростали, незважаючи на ідеологічні протиріччя. Усе це сприяло перетворенню Єгипта (ОАР) на головний плацдарм радянського впливу на Близькому Сході.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ближневосточный конфликт. Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967: в 2-х т. / отв. ред. В. В. Наумкин. Москва: МФД, 2003. Т. 1 (1947-1956). 608 с.
2. Ближневосточный конфликт. Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967: в 2-х т. / отв. ред. В. В. Наумкин. Москва: МФД, 2003. Т. 2 (1957-1967). 704 с.
3. Бузань В. Ю. Арабсько-ізраїльський конфлікт у контексті суперництва між США та СРСР (1956-1991 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2013. 163 с.
4. Быстрова И. В. ВПК СССР на международной арене. *Отечественная история*. 2006. № 3. С. 139-152.
5. Васильев А. М. Россия на Ближнем и Среднем Востоке: от мессианства к прагматизму. Москва: Наука, Изд. фирма «Вост. лит.», 1993. 397 с.
6. Внеочередной XXI съезд Коммунистической партии Советского Союза (27 января - 5 февраля 1959 года). Стенографический отчет в 2-х т. Москва: Госполитиздат, 1959. Т. 1 (стенограммы 1-10 заседаний). 592 с.
7. Внеочередной XXI съезд Коммунистической партии Советского Союза (27 января - 5 февраля 1959 года). Стенографический отчет в 2-х т. Москва: Госполитиздат, 1959. Т. 2 (стенограммы 11-17 заседаний, резолюции, постановления и приложения). 616 с.
8. Вторая очередь Асуанской плотины. «Правда». № 11 (15135) 11 января 1960. С. 2.
9. Жирохов М. История ВВС Египта / Авиационная энциклопедия «Уголок неба». URL: <http://www.airwar.ru/history/af/egypt/egypt.html> (дата звернення: 19.07.2018).
10. Записи бесед А. И. Микояна с политическими и общественными деятелями иностранных государств. *Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ)*. Ф. Р-5446, оп. 98с, д. 754.
11. Записи бесед А. И. Микояна с политическими и общественными деятелями иностранных государств. *ГАРФ*. Ф. Р-5446, оп. 98с, д. 780.
12. Записи бесед А. И. Микояна с политическими и общественными деятелями иностранных государств. *ГАРФ*. Ф. Р-5446, оп. 98с, д. 781.
13. Зубаренко І. В. Американсько-єгипетські відносини в контексті близькосхідної політики США (1952-1991 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України; Інститут сходознавства ім. А. Кримського. Київ, 2005. 224 с.
14. История ВВС Сирии / Авиационная энциклопедия «Уголок неба»: URL: <http://www.airwar.ru/history/af/siria/siria.html> (дата звернення: 19.07.2018).
15. Козлов В. С. Хожение в Александрию. *Военные знания*. 1993. № 7. С. 8-9.
16. Мустафа Барзани - историко-биографическая справка. Pukmedia. URL: http://www.pukmedia.com/EN/RU_Direje.aspx?Jimare=3372 (дата звернення: 19.07.2018).
17. Мустафа Барзани. Курды и Курдистан: культурно-просветительный портал. URL: <http://www.kurdistan.com.ua/barzani-001> (дата звернення: 19.07.2018).
18. Нагайчук В. И. Политика США в отношении Египта (50-60-е гг.). Київ: Наукова думка, 1982. 207 с.
19. Поставки оружия из СССР в арабские страны. Материалы форума Waronline: URL: <http://waronline.org/forum/index.php?threads/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B8-%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%B8%D1%8F-%D0%B8%D0%B7-%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0-%D0%B2-%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%8B.12746/> (дата звернення: 19.07.2018).
20. Примаков Е. М. Конфиденциально: Ближний Восток: на сцене и за кулисами (вторая половина XX - начало XXI века). Москва: Российская газета, 2012. 414 с.
21. Россия (СССР) в войнах второй половины XX века. Под ред. В. А. Золотарева. URL: <http://militera.lib.ru/h/20c2/index.html> (дата звернення: 19.07.2018).
22. Синайский С. А. Помощь стране пирамид. *Военно-исторический журнал*. 2012. № 12. С. 44-50.
23. СССР и арабские страны. 1917-1960 гг. Документы и материалы. Москва: Госполитиздат, 1961. 854 с.
24. Туганова О. Э. Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке. Москва: Международные отношения, 1967. 303 с.
25. Фурсенко А. А. Россия и международные кризисы середины XX века. Москва: Наука, 2006. 547 с.
26. XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза (17-31 октября 1961 года) / Стенографический отчет в 3-х т. Москва: Госполитиздат, 1962. Т. 1 (стенограммы 1-10 заседаний). 608 с.
27. XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза (17-31 октября 1961 года) / Стенографический отчет в 3-х т. Москва: Госполитиздат, 1962. Т. 2 (стенограммы 11-20 заседаний). 608 с.
28. Gat M. Nasser and the Six Day War. *Israel Affairs*. 2005. Vol. 11. № 4. P. 608-635.
29. Glassmen J. D. Arms for the Arabs. The Soviet Union and War in the Middle East. Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press, 1975. 243 p.
30. Ginat R. The Soviet Union and Egypt, 1945-1955. London: Frank Cass, 1993. 268 p.
31. Ginor I., Remez G. Foxbats over Dimona. The Soviet Nuclear Gamble in the Six Day War. London: Yale university press, 2007. 287 p.
32. Lesch D. W. When the Relationship Went Sour: Syria and the Eisenhower Administration. *Presidential Studies Quarterly*. Vol. 28. No. 1. Wheeling and Dealing in the White House. Winter, 1998. P. 92-107.
33. Little D. Cold War and Covert Action: The United States and Syria, 1945-1958. *Middle East Journal*. Vol. 44. No. 1. Winter, 1990. P. 51-75.
34. Popp R. Accommodating to a working relationship: Arab Nationalism and US Cold War policies in the Middle East, 1958-60. *Cold War History*. Vol. 10. No. 3. August 2010. P. 397-427.
35. The Soviet Union and the June 1967 Six Day War. Ed. by Y. Ro'i, B. Morozov. California: Stanford University Press, 2008. 366 p.

Kashtanov Kyrylo,

PhD Student of Department of Modern and Recent History,
V. N. Karazin Kharkiv National University

EGYPT IN MIDDLE EAST POLICY OF THE USSR (1957-1961)

The article examines Soviet-Egyptian relations from the beginning of 1957 (the completion of the Suez crisis) to the Autumn 1961, when the XXII Congress of the CPSU took place.

The Egyptian vector of Soviet foreign policy is sufficiently studied in modern historiography. Soviet-Egyptian relations were the object of study of such researchers as A. Vasilyev, A. Fursenko, Y. Primakov, S. Sinayskiy, M. Gat, J. D. Glassmen, R. Ginat, I. Ginor and others. However, today far from all aspects of the problem are examined, especially concerning 1957-1961. The purpose of this article is to fill in the some gaps in modern historiography. We need to highlight the Egyptian factor in the policy of the USSR regarding the Syrian, Iraqi and Lebanese crises of 1957-1958; the supply of arms to the Arab States during that period; economic and cultural cooperation between countries.

The aim of the article is analysis the policy of the Soviet Union regarding Egypt from the end of the Suez crisis, which radically strengthened the interaction between the two powers, until the XXII Congress of the CPSU (October 1961), which fixed the final normalization of Soviet-Egyptian relations.

After the Suez crisis, the USSR significantly expanded the range of cooperation with Egypt. The aim of the Soviet Union was to consolidate and strengthen its influence in the Arab world on the wave of propaganda success after the Suez crisis. In general, the Khrushchev leadership managed to achieve the set tasks. Moscow focused on exporting arms and expanding economic assistance.

Because of the emerging of the United Arab Republic and the Panarabist and anti-communist policy of the Egyptian leader Gamal Abdel Nasser in the late 1950s, the ideological contradictions between the two states had worsened. Despite ideological disagreements with the President of the United Arab Republic, during the series of Middle Eastern crises of 1957-1958, the Kremlin invariably took the side of Arab nationalists to protect them from the actions of other states. The volume of military and financial and technical assistance to Cairo has also steadily increased, despite any ideological contradictions. Due to the new wave of "socialist" transformations in Egypt, the disintegration of the UAR and the beginning of the persecution of Communists and Kurds in the Iraq, the disagreements gradually came to naught, was recorded by the 22nd CPSU Congress in October 1961.

Keywords: Egypt, UAR, Nasser, USSR, Middle East.

REFERENCES

- Buzan, V.Yu., 2013. *Arab-Israeli conflict in the context of rivalry between the USA and the USSR (1956-1991)*. Doctor of historic science. Kyiv, 163 p. (ukr).
- Bystrova, I.V., 2006. The military-industrial complex of the USSR in the international arena. *National history*. № 3. P. 139-152. (rus).
- Deliveries of weapons from the USSR to the Arab countries* [online]. Forum materials Waronline. Available at: <<http://waronline.org/fora/index.php?threads/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0% % B0% D0% B2% D0% BA% D0% B8-% D0% BE% D1% 80% D1% 83% D0% B6% D0% B8% D1% 8F-% D0% B8% D0% B7-% D0% A1% D0% A1% D0% A1% D0% A0-% D0% B2-% D0% B0% D1% 80% D0% B0% D0% B1% D1% 81% D0% BA% D0% B8% D0% B5-% D1% 81% D1% 82% D1% 80% D0% B0% D0% BD% D1% 8B.12746>> [Accessed: 19 July 2013]. (rus).
- Extraordinary XXI Congress of the Communist Party of the Soviet Union (27 January - 5 February 1959), 1959. Verbatim report in 2 volumes. Moscow: Gospolitizdat. Vol. 1 (transcripts of 1-10 meetings), 592 p.; vol. 2 (transcripts of 11-17 meetings, resolutions, resolutions and annexes). 616 p. (rus).
- Fursenko, A.A., 2006. *Russia and international crises of the mid-twentieth century*. Moscow: Science. 547 p. (rus).
- Gat, M., 2005. Nasser and the Six Day War. *Israel Affairs*. Vol. 11. № 4. P. 608-635.
- Glassmen, J.D., 1975. *Arms for the Arabs. The Soviet Union and War in the Middle East* Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press, 243 p.
- Ginat, R., 1993. *The Soviet Union and Egypt, 1945-1955*. London: Frank Cass, 268 p.
- Ginor I., Remez, G., 2007. *Foxbats over Dimona. The Soviet Nuclear Gamble in the Six Day War*. London: Yale university press, 287 p.
- History of the Syrian Air Force* [online]. Aviation Encyclopedia «The Corner of Heaven». Available at: <<http://www.airwar.ru/history/af/siria/siria.html>> [Accessed: 19 July 2018]. (rus).
- Kashtanov, K.A., 2013. *Supplies of Soviet weapons and equipment to Syria (1955-1967)*. Days of Science at the Faculty of History: Materials of the 6th International Scientific Conference of Young Scientists. In 8 vol.: Vol.4. Kyiv, pp. 19-20. (rus).
- Kashtanov, K.A., 2014. *Deliveries of Soviet weapons and equipment to Egypt (1957-1967)*. Odysseus: Actual problems of history, archeology and ethnology. Odessa, pp. 307-309. (rus).
- Kashtanov, K.A., 2014. *Supply of Soviet weapons to Egypt and Syria (1955-1967): comparative characteristic*. Belgorod Dialogue - 2013. International young people scientific Forum (Belgorod, March 27-29 2013). Belgorod, pp. 89-94. (rus).
- Kozlov, V. S., 1993. Walking to Alexandria. *Military knowledge*. № 7, pp. 8-9. (rus).
- Lesch, D.W., 1998. When the Relationship Went Sour: Syria and the Eisenhower Administration. *Presidential Studies Quarterly*. Vol. 28. No. 1. Wheeling and Dealing in the White House, pp. 92-107.
- Little, D., 1990. Cold War and Covert Action: The United States and Syria, 1945-1958. *Middle East Journal*. Vol. 44. No. 1, pp. 51-75.

- Mustafa Barzani - historical and biographical reference [online]. Pukmedia. Available at: <http://www.pukmedia.com/EN/RU_Direje.aspx?Jimare=3372> [Accessed: 19 July 2013]. (rus).
- Mustafa Barzani [online]. Kurds and Kurdistan: cultural and educational portal. Available at: <<http://www.kurdistan.com.ua/barzani-001>> [reference date: 19 July 2018]. (rus).
- Nagaichuk, V.I., 1982. The US policy towards Egypt (50-60). Kyiv: Scientific Opinion. 207 p. (rus).
- Naumkin, V.V., ed., 2003. Middle East conflict. From the documents of the archive of the foreign policy of the Russian Federation. 1947-1967: in 2 vol. Moscow: MFD. Vol. 1 (1947-1956), 608 p.; Vol. 2 (1957-1967), 704 p. (rus).
- Popp, R., 2010. Accommodating to a working relationship: Arab Nationalism and US Cold War policies in the Middle East, 1958-60. *Cold War History*. Vol. 10. No. 3, pp. 397-427.
- Primakov, E.M., 2012. *Confidential: The Middle East: on the stage and behind the scenes (the second half of the XX - beginning of the XXI century)*. Moscow: Russian Newspaper, 414 p. (rus).
- Recordings of A.I. Mikoyan's conversations with political and public figures of foreign states. *State Archive of the Russian Federation (GARF)*. F. R-5446. Op. 98s. D. 754. (rus).
- Recordings of A.I. Mikoyan's conversations with political and public figures of foreign states. *GARF* F. R-5446. Op. 98s. D. 780. (rus).
- Recordings of A.I. Mikoyan's conversations with political and public figures of foreign states. *GARF* F. R-5446. Op. 98s. D. 781. (rus).
- Ro'i, Y., Morozov, B., 2012. *The Soviet Union and the June 1967 Six Day War*. California: Stanford University Press. 366 p.
- Sinayskiy, S.A., 2012. Assistance to the country of the pyramids. *Military history magazine*. № 12, pp. 44-50. (rus).
- The second line of the Aswan Dam, 1960. *Pravda*, No. 11 (15135), January 11, p. 2. (rus).
- The USSR and the Arab countries. 1917-1960, *Documents and materials*, 1961. Moscow: Gospolitizdat, 854 p. (rus).
- Tuganova, O.E., 1967. *International Relations in the Near and Middle East*. Moscow: International Relations, 303 p. (rus).
- Vasilev, A.M., 1993. *Russia in the Near and Middle East: from messianism to pragmatism*. Moscow: Science. (rus).
- XXII Congress of the Communist Party of the Soviet Union (October 17-31, 1961), 1962. Verbatim report in 3 vol. Moscow: Gospolitizdat. Vol. 1 (transcripts of 1-10 meetings). 608 p. Vol. 2 (transcripts of 11-20 meetings). 608 p. (rus).
- Zhirokhov, M., 2008. *History of the Egypt Air forces* [online]. Encyclopedia of the aviation «The corner of sky». Available at: <http://www.airwar.ru/history/af/egypt/egypt.html> [Accessed 1 May 2018]. (rus).
- Zolotarev, V.A., ed. *Russia (USSR) in wars of the second half of XX century* [online]. Available at: <<http://militera.lib.ru/h/20c2/index.html>> [Accessed: 19 July 2018]. (rus).
- Zubarenko, I.V., 2005. *American-Egyptian Relations in the Context of the Middle Eastern Policy of the USA (1952-1991)*. Doctor of historic science. Kyiv, 224 p. (ukr).

© Каштанов Кирило
Надійшла до редакції 03.08.2018